

15.2.2009

Chytře smyšlená historie o boji se Zlem

15.2.2009 Host str. 65 Kritika

Petr Hrtánek Ostravská univerzita Ostrava

Miloš Urban Lord Mord, Argo, Praha 2008

Jedním z témat Hosta v minulém roce byl komplikovaný vztah mezi literaturou a politikou. K vesměs skeptickým názorům a postřehům se tehdy připojil také Miloš Urban, autor, který se často svými prózami kriticky a provokativně dotýká rozličných společenských nešvarů.

Naposledy tak činí pamfletickým podtextem románu s mnohoslibným názvem Lord Mord.

Kdybychom uměli zacházet s chladnými zbraněmi stejně jako protagonista jmenované knihy, mohli bychom z tkáně Urbanových více vrstevnatých textů čistě vyříznout jen společenskokritické angažmá. Získali bychom neobjevné teze, například že devastování kulturních hodnot je trestuhodné stejně jako ničení přírody nebo parlamentní pletichaření. Jenomže životně důležitým orgánem Urbanových knih vůbec není povrchní moralita nebo jednorozměrný ideologický koncept, nýbrž atraktivní tajuplný příběh. Teprve v jeho pozadí můžeme zaslechnout nazlobené skřípění zubů, jímž je v Urbanově fikčním světě většinou provázáno zjištění, že jedinou odpovídající reakcí na zpupnost mocných je boj a uplatňování zásady "oko za oko". Nejen v tomto ohledu se Lord Mord nijak výrazně neodchyluje od Urbanova dosavadního a osvědčeného rukopisu - v příběhu se opět snoubí fantaskní a krvavé motivy, vyhrocené sexuální a násilné scény, groteskní a symbolické výjevy. V románu nechybí ani obratné pohrávání si s autenticitou a smyšlenkou, s iluzivními a antiiluzivními momenty. Tato mystifikační hra je tentokrát otevřena trojím prohlášením, jímž jsou vylíčené události předem diskvalifikovány do oblasti čiré smyšlenky, ale které zároveň předpokládá čtenáře, jenž má k ostentativním a demonstrativním proklamacím oprávněnou nedůvěru.

Postavy v tomto příběhu jsou smyšlené Navzdory prvnímu upozornění ožívá v příběhu několik postav, které mají předobraz v reálných osobnostech z konce devatenáctého století, kdy se děj románu odehrává: s nepatrně upraveným příjmením v něm vystupuje "skutečný" objevitel heroinu nebo "skutečný" Vilém Mrštík, mimo jiné pisatel manifestu *Bestia triumphans* (1897) - upravený úryvek z tohoto spisu tvoří první prolog románu, s jehož obsahem pak uvedený manifest konvenuje. Vedle těchto (kvazi)autentických postav (jejich jednání v příběhu samozřejmě nemusí odpovídat historické pravdě, ale kdo ví?) se v románu objevují hrdinové, v jejichž charakteristikách se naopak z významňuje konstruovanost. Místy až panoptikální umělost těchto aktérů je naznačována exponovanými motivy převleků, masek, vypůjčovaných šatů, divadelních kostýmů, oblečků jako pro panenky apod. Postavy jsou pak "nastrojeny" podle modelů takových žánrů, jako je gotický román, horor, pohádka nebo pověst - v příběhu se zhmotňuje vraždící strašidlo zvané Masíčko, které asociuje řadu krvavých fantomů a monster (například Jacka Rozparovače nebo Masku Červené smrti), proti němu stojí šermující rytíř, travestovaný ovšem do podoby dekadentně požívačného, neduživého a sexuálně lehce vyšinutého hraběte Arca, jemuž v žilách proudí spolu s modrou krví drogy různého druhu a účinku. V žánrovém panoptiku nechybí ani orientální princezna nebo nebezpečná dvojice skřeta a obra.

Loutkovitost postav je utvářena nejen zmíněnými motivy a opakovaným přirovnáváním jejich pohybů k teatrálním gestům, ale také "zcizenými" vlastními jmény: mnoho postav nese bez přímé souvislosti příjmení víceméně známých umělců, což zvlášť pikantně působí v případě zavražděných prostitutek (Rosiny Wei nerové, Otky Meyrinkové aj.). Urban ale nechce tímto způsobem ironicky atakovat kolegy-předchůdce, spíše se obsazuje do role "potulného kouzelníka", z jehož "opony" zbývají jen "cáry" (srov. s. 68), takže iluzivnost představení je poodhalena. Je také možné, že autor předvádí jakýsi čtenářský deník, v němž prozrazuje inspirační zdroje a vlivy. Otevření prostoru pro hledání a eventuálně nacházení intertextových vazeb však zároveň vyvolává pochybnosti, zda případné mezitextové spojnice (též nabízené v oblíbené četbě protagonisty) jsou skutečně významotvorné, anebo zda jde jen o výsledek samoučelných intelektuálních hříček. Jak moc je například důležité povědomí o původních nositelích použitých jmen? Je nezbytně nutné vědět, že hledaná dívka se jmenuje podobně jako titulní hrdinka z jedné Poeovy povídky? Bude čtenář, který tuto povídku vůbec nezná, o něco v Urbanově textu ochuzen? Osobně se domnívám, že nikoliv. Podobné otázky se týkají rovněž symbolických motivů - můžeme tušit, že trojice dřevin v zahrádce tajemné krásky má nějaký skrytý význam, ale vyplatí se nám tento význam hledat? Na druhou stranu je pro zvědavého čtenáře dobře, že autor na tyto otázky přímo neodpovídá, zbytečně nevysvětluje a nechává potenciální zájemce, aby textem bloudili, podobně jako bloudí hrdinové románu bývalým pražským ghettem. Riziko, že se přitom zatouláme do slepých interpretačních uliček, je nemalé. Oproti

tomu přijmení některých zkorumpovaných radních (Bürgera nebo Meistera) dost nesmlouvavě a jednoznačně ukazují cíl ostře sarkastického nasměrování knihy. V osudech, které spisovatel těmto klíčovým postavám připravil, lze pak s nadsázkou vycítit jistou lítost nad tím, že "jen pouhá jména držíme ve své moci".

Taky zdejší Praha je smyšlená Dějištěm několika Urbanových próz je Praha coby topos s výraznou estetickou a magickou kvalitou, která je však likvidována bezzásadovým a ziskuchtivým počínáním, zaštiťovaným "vyššími zájmy", "jménem pokroku" atd. Nejinak je tomu v románu Lord Mord, v němž je Praha na sklonku předminulého století vylíčena perspektivou aristokratického hrdiny jako zaprášené a páchnoucí město, které se necitlivými stavebními zásahy rychle a nenávratně mění k horšímu. Příchod nové doby vnímá hlavní hrdina-vypravěč jako neuvážené opouštění tradic a zavedených pořádků, plošná asanace vybraných částí je pro něj barbarským zločinem, jehož výsledkem bude fádňá sterilita a architektonická uniformita kdysi zajímavé tváře města.

Pomineme-li venkovské intermezzo, je děj románu soustředěn do Prahy, zvláště do mizejícího labyrintického Josefova. Špinavá, lůzou přeplněná čtvrť vykřičených domů, pajzlů a barabizen nenabízí jen laciné sexuální potěšení, ale též chorobně kouzelné výjevy nebo "obrazy ošklivé krásy" (s. 68). Právě paradoxní a zjitřené vizuální vjemy a dojmy jsou ve výstavbě fikčního časoprostoru opakovaně zpřítomňovány a nutno autorovi přiznat, že se mu celkově daří evokovat přízračnou atmosféru úzkých křivolakých uliček, vlhkých dvorků a temných průchodů. Nic na tom nemění ani fakt, že si tu a tam vypomáhá rafinovaným trikem: očima hrdiny popisuje nějakou neobvyklou, něčím zajímavou scénu, která je ovšem zachycena na původních dobových obrazech. Bohužel rafinovanost prolnutí autentických obrazů a fiktivního textu je trochu otupena závěrečným seznamem použitých materiálů, který původ popisovaných výjevů zbytečně prozrazuje, navíc když převedení a včlenění vizuálních vjemů do textu je dostatečně napovězeno přímým i nepřímým přirovnáváním popisovaných situací k malířským plátnům, živým obrazům, snímkům.

Momenty, kdy se děj jakoby zasekne a obraz zamrzne, nepostrádají vnitřní dynamiku, pořád se něco tajemného odehrává: "Stál jsem jako očarovaný a nemohl se pohnout. Scéna přede mnou neměla žádný význam, ale něco kolem ní anebo někde za ní ho mít muselo" (s. 84). K podobným iluzím patří také situace, v nichž se něco z určitého úhlu nebo v určité konstelaci jeví jinak a protagonista zjišťuje, že na smyslové poznání se nelze stoprocentně spoléhat. První pohledy, zdání a dojmy totiž bývají klamné. Stejně je to se světem Urbanovy knihy: na první pohled a podle úvodního prohlášení je zdejší Praha výplodem autorovy fantazie, s níž jsou kupříkladu domy připodobňovány ke "sflikovaným karikaturám" nebo "kulisám pimprlového divadla" (srov. s. 220). Avšak na druhý, zkoumavější pohled, když si stejně jako hrdina nasadíme monokl (a nahlédneme třeba do encyklopedií), zjistíme, že si Urban dal velmi záležet na hodnověrnosti zobrazeného časoprostoru a že v detailech každodenního života i v celkovém koloritu je dějiště jeho románu realistickým otiskem historické skutečnosti. Zdání autenticity podporují také další roviny textu, například v dialogích postav je věrohodně imitován dobový "jazyk ulice".

Dokonce i historie je smyšlená Třetí předznamenání vstupuje do románového průniku autenticity a fikce dvojsmyslností podmětu: onou "historií" může být míněn jednak Urbanův příběh, jednak narativní konstrukt, který nám podsouvají učebnice dějepisu. Historiografie i beletrie přitom rozvíjejí vlastní příběhy paralelně a do značné míry nezávisle - jak poznamenává protagonista, "věci se dějí současně a nemusí spolu nutně souviset" (s. 187). V osnově Urbanovy knihy to však neplatí, příběh je složen z několika dějových linií, jež spolu naopak souvisejí velmi úzce. Zjevování maskovaného démona, který po sobě zanechává zohavená těla prodejních ženštin, se prolíná s osobními, soukromými, ba intimními problémy hrdinů (záznamy symbolických snů a drogových halucinací, Arcův osobitý vztah k ženám a zmínky o Freudovi se podbízejí k psychoanalytické interpretaci příliš okatě), ale má taktéž skrytý vztah k politickým událostem středoevropského rozměru. Čechy se stávají rejdištěm tajných služeb a tajných spolků, všudypřítomní konfidenti a provokatéři slídí po skrytých radikálech, protože protihabsburské, nacionalistické a sociální (a potažmo antisemitské) vášně sílí a mocnářství se začíná otrásat v základech. Souběžně se schyluje ještě k jinému konfliktu. Hrdina je plně zaměstnán kláním s vícehlavým netvorem, s byrokraticko-podnikatelskou saní okusující bezohledně a zjištěn starobylé městské čtvrti. Za akcí, která je ve velkohubých politických projevech prezentována jako nezbytná modernizace, se skrývá oboustranně výhodné spojení mezi úplatnými radními a ziskuchtivými obchodníky s lukrativními pozemky. Nikdo ze zainteresovaných nebere ohled na skutečný veřejný zájem, natož aby se ještě zabýval tak nerentabilními záležitostmi, jako je uchování kulturního dědictví. Několik sentimentálních staro milců a "namyšlených intelektuálů" (s. 293) je umlčováno vyvlastňovacím zákonem, případně jsou proti nim za blaho sklonné asistence policejního aparátu použity mnohem ostřejší přesvědčovací prostředky.

V průběhu této lokální války si ani nemusíme vylepšovat zrak optickými pomůckami, abychom zaregistrovali nadčasové paralely přesahující Urbanovu smyšlenou historii. Text se však přesto svou

celkovou stylizací a žánrovým ustrojením či přestrojením drží v naprosto bezpečné vzdálenosti od prvoplánových pamfletů a agitok. Děj se nakonec zcela vrací do sféry pohádkově-hororové fantazie (nebo zbožných přání), jelikož arogance novodobých konšelů je po zásluze potrestána. Smiřme se s několika nelogickými pohnutkami hrdinů i poněkud naaranžovaným dramatickým rozuzlením příběhu (kdyby si radní mohli vybrat, asi by volili méně riskantní a méně efektní, ale o to efektivnější způsob, jak si s nepoddajným hrabětem definitivně poradit) a neberme autorovi právo přivést jeho loutky za každou cenu na místo velkého finále, v němž je také odhalena fantomova identita a jeho nepřiliš věrohodná motivace. Více můžeme litovat spíše toho, že jedinci, kteří by si z této vymyšlené historie mohli a měli vzít ponaučení, pravděpodobně beletrii vůbec nečtou. Ostatním Lord Mord nabízí nejen literární hru na pravdu a nepravdu, ale hlavně veskrze inteligentní a zábavnou četbu s patřičnou dávkou napětí a konečně svým způsobem i útěchu, že boj s nepravostmi může mít - alespoň v románovém světě - nějaký hlubší smysl.

Autor (nar. 1972) je bohemista, působí na Filozofické fakultě Ostravské univerzity.

Foto popis]
